

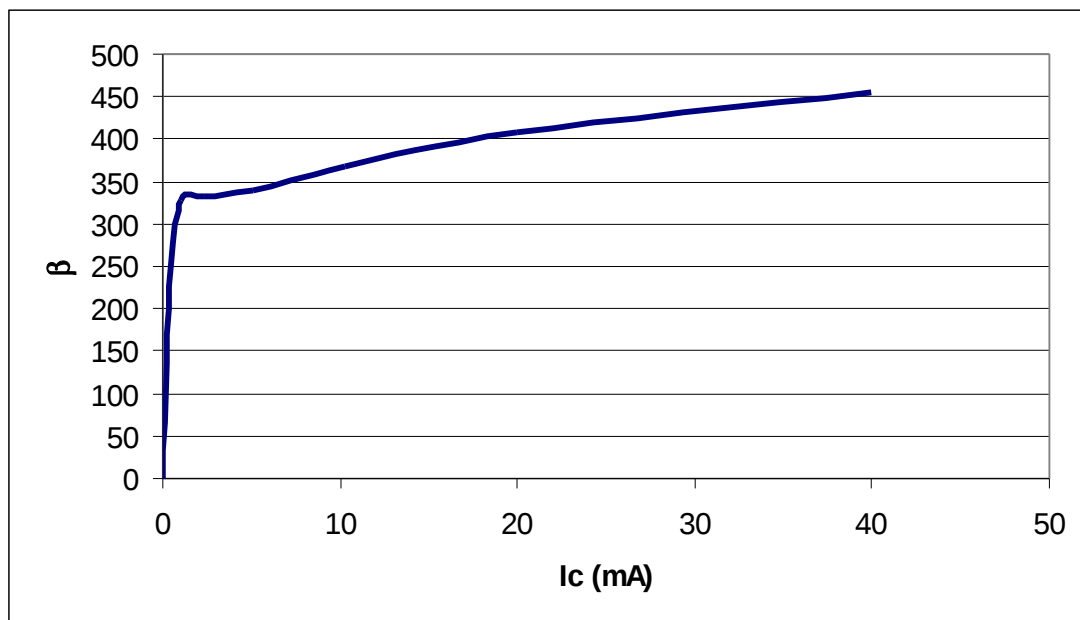
POROČILO O OPRAVLJENI VAJI

Bipolarni tranzistor

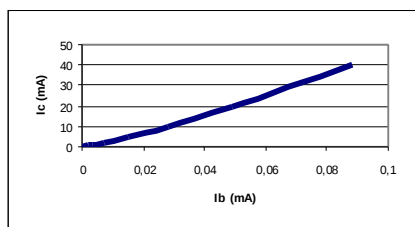
Tranzistor je polprevodniški element s katerim lahko izvedemo mnogo električnih funkcij, kot so napetostno in tokovno ojačanje signalov, močnostna stikala,...

I_b (mA)	I_c (mA)	β
0	0	0
0,002	0,5	250
0,003	0,986	329
0,007	2,32	331
0,015	5,09	339
0,028	10,29	368
0,049	20	408
0,088	40	455

Tabela 1: Faktor tokovnega ojačanja β

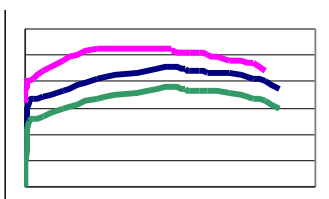

Graf 1: Faktor tokovnega ojačanja β v odvisnosti od I_c

V aktivnem področju delovanja tranzistorja je kolektorski tok krmiljen z baznim tokom. Njuna odvisnost je vsaj približno linearna zaradi česa lahko govorimo o faktorju tokovnega ojačanja β , ki pove kolikokrat večji je kolektorski tok (I_c) od baznega (I_b). Pri tem veljata naslednji relaciji:

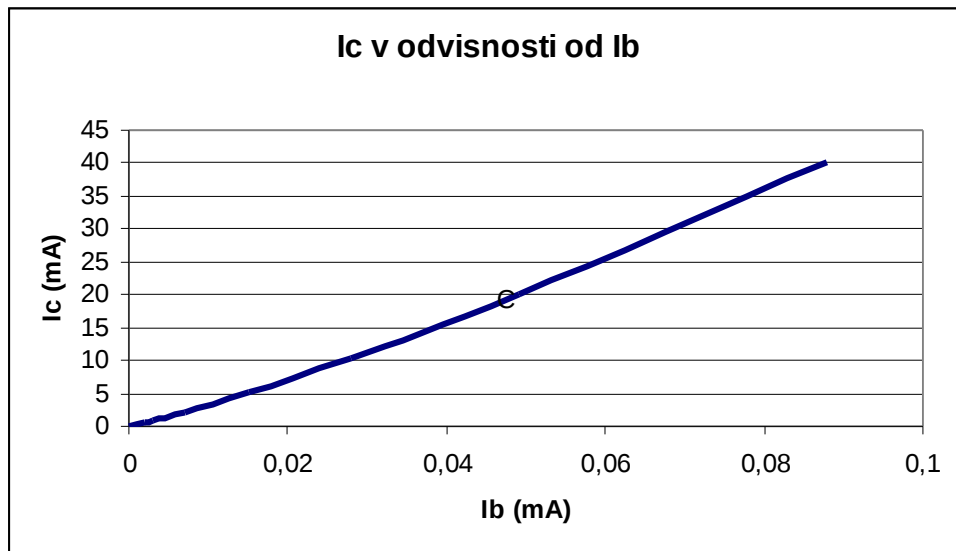
$$\beta = I_c / I_b \text{ in } I_c = \beta \cdot I_b$$

β doseže β_{max} pri določenem kolektorskem toku (ki je pri različnih tranzistorjih drugačen) nato začne padati. Pravtako pa je β odvisen od temperature, z višanjem temperature se β viša (modra 20°C, roza +50°C, zelena -75°C)

Ube	Ib (mA)	Ic (mA)	Uce	β
0	0	0	15	0
0,59	0,002	0,5	15	250
0,61	0,003	0,986	15	329
0,62	0,007	2,32	15	331
0,62	0,015	5,09	15	339
0,58	0,028	10,29	15	368
0,55	0,049	20	15	408
0,47	0,088	40	15	455

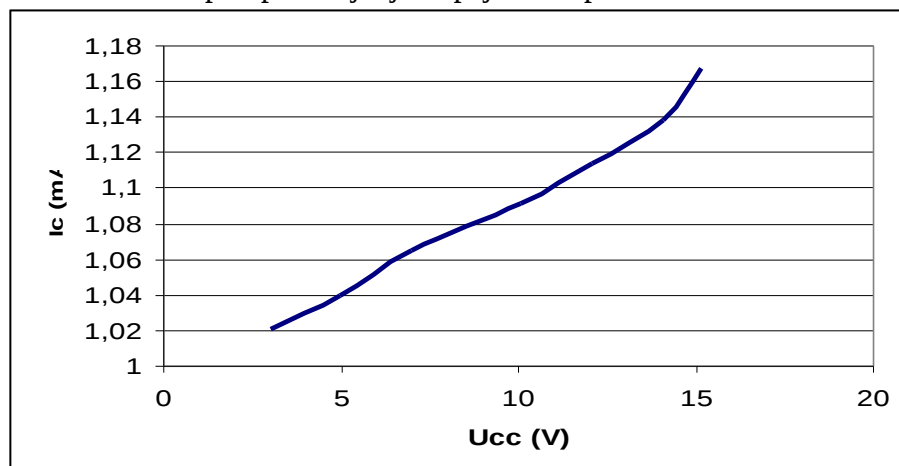
Tabela 2: Vhodno izhodni parametri tranzistorja

Graf 2: Kolektroski (izhodni) tok v odvisnosti od baznega

Ucc (V)	Ic (mA)	Ib (mA)	Ube (V)
3,003	1,021	0,004	0,62
4,96	1,04	0,004	0,62
7	1,065	0,004	0,62
10,07	1,091	0,004	0,61
12,06	1,114	0,004	0,61
14,07	1,138	0,004	0,61
15,14	1,167	0,004	0,6

Tabela 4: Kolektroski tok Ic je se malo spreminja, pri spreminjanju napajalne napetosti Ucc

Delovna točka tranzistorja

Pri realizaciji tranzistorskih vezji, kjer tranzistor deluje v aktivnem področju delovanja, izkoriščamo lastnost tranzistorja, da njegov bazni tok I_b krmili kolektorski I_c . Bazni tok je odvisen od napetosti U_{be} , ker gre za I/U karakteristiko pn spoja, med njima velja diodna karakteristika

Delovno točko stabiliziramo na več načinov, eden izmed načinov je s tokovno povratno zvezo, kjer v emitorsko vejo vgradimo upor R_e , s tem uporom tudi močno zmanjšamo vpliv temperature na delovno točko tranzistorja.

U_b (V)	I_b (mA)	I_c (mA)	U_e (V)	U_{cc} (V)	U_{ce} (V)
4,8	0,014	4,25	4,18	15	10,82
1,28	0,002	0,72	0,069	15	14,931
3,14	0,008	2,57	2,52	15	12,48
5,73	0,017	5,19	5,11	15	9,89
6,81	0,02	6,29	6,2	15	8,8
8,32	0,025	7,82	7,71	15	7,29
9,96	0,31	9,48	9,34	15	5,66

Tabela 3: Vhodno izhodni parametri tokovne povratne zveze $R_e=1k\Omega$

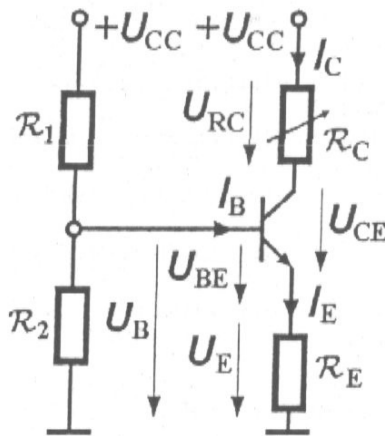
Vhodna notranja upornost je β krat večja od vrednosti emitorskega upora. To je posledica tega da se napetost U_e spremeni približno toliko kot $U_b \rightarrow$

$$\Delta I_e = \Delta U_e / R_e \approx \Delta U_b / R_e$$

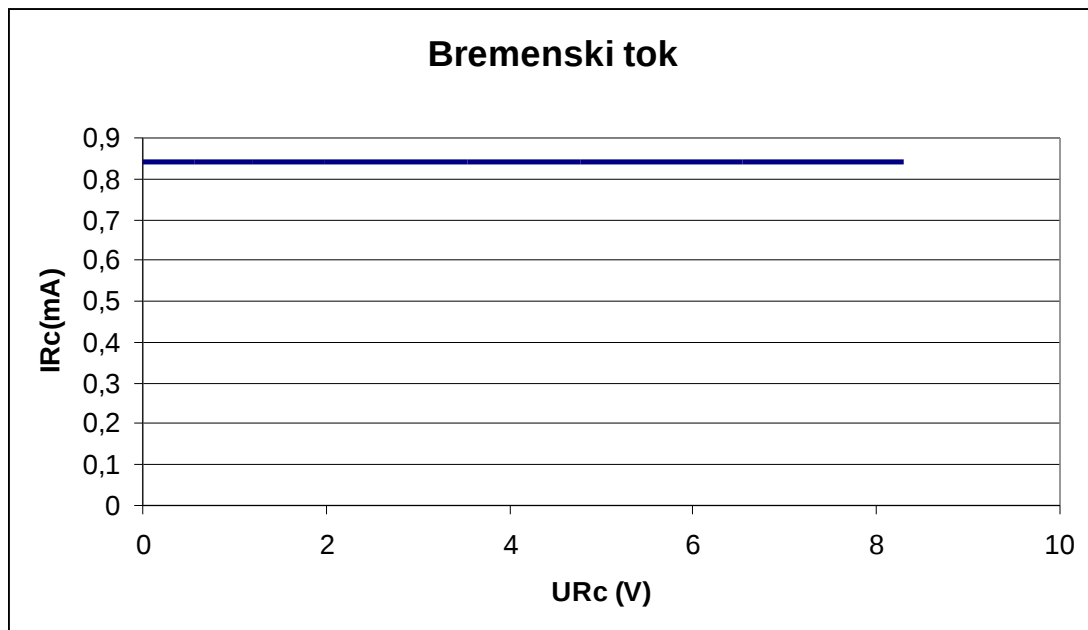
$$\text{Torej } r_{vh} = \beta * R_e$$

Tokovni vir

Glavna naloga tokovnega vira je da daja konstantni tok ne glede na napetost

U _{rc} (V)	I _{rc} (mA)
0,003	0,84
0,57	0,84
1,192	0,84
1,994	0,84
3,531	0,84
4,77	0,84
6,54	0,84
8,29	0,84

Bremenski tok

Nortonov tok in notranja upornost

$$I_c = (U_b - 0,6 \text{ V}) / R_e - \text{Nortonov tok}$$

$$R_2 = - \partial U_{rc} / \partial I_c \approx - \Delta U_{rc} / \Delta I_c - \text{Nortonova notranja upornost}$$

Izračunana I_c in R₂ za zgornji primer

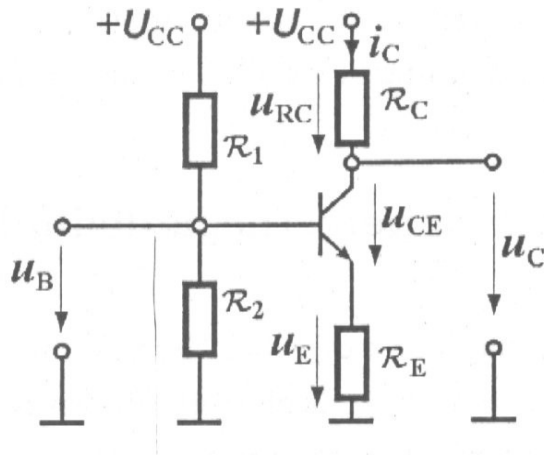
$$I_c = (1,6 \text{ V} - 0,6 \text{ V}) / 1 \text{ k}\Omega = 1 \text{ mA}$$

$$R_2 = -(1,19 \text{ V} / 1 \text{ mA}) = 1190 \Omega$$

<table border="1"> <thead> <tr> <th>I_c (mA)</th> <th>U_{cc} (V)</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>0,006</td><td>5,01</td></tr> <tr><td>0,116</td><td>7,06</td></tr> <tr><td>0,288</td><td>9,09</td></tr> <tr><td>0,463</td><td>11</td></tr> <tr><td>0,646</td><td>12,96</td></tr> <tr><td>0,845</td><td>15,05</td></tr> </tbody> </table>	I _c (mA)	U _{cc} (V)	0,006	5,01	0,116	7,06	0,288	9,09	0,463	11	0,646	12,96	0,845	15,05	<table border="1"> <thead> <tr> <th>I_c (mA)</th> <th>U_{cc} (V)</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>2,59</td><td>5,05</td></tr> <tr><td>2,84</td><td>6,98</td></tr> <tr><td>3,01</td><td>9,07</td></tr> <tr><td>3,13</td><td>11,1</td></tr> <tr><td>3,22</td><td>13,05</td></tr> <tr><td>3,3</td><td>15,06</td></tr> </tbody> </table>	I _c (mA)	U _{cc} (V)	2,59	5,05	2,84	6,98	3,01	9,07	3,13	11,1	3,22	13,05	3,3	15,06
I _c (mA)	U _{cc} (V)																												
0,006	5,01																												
0,116	7,06																												
0,288	9,09																												
0,463	11																												
0,646	12,96																												
0,845	15,05																												
I _c (mA)	U _{cc} (V)																												
2,59	5,05																												
2,84	6,98																												
3,01	9,07																												
3,13	11,1																												
3,22	13,05																												
3,3	15,06																												
Izvor z delilnikom napetosti	Izvor z Zener diodo																												

Nortonov tok v odvisnosti od napajalne napetosti

Napetostni ojačevalnik

Vezje je linearni napetostni ojačevalnik, če se izhodna napetost spreminja sorazmerno s spremembo napetosti, pri čemer je sorazmernostna konstanta med obema spremembama večja od ena. Na primer, če vezje vzbujamo s sinusnim signalom amplitude 1V in dobimo na izhodu sinusni signal amplitude 3V, imamo opravka z napetostnim ojačevalnikom, ki ima ojačanje 3.

Bistvo delovanja je prav v tokovnem izvoru. Tok I_C je napetostno krmiljen.

Sprememba toka i_C je proporcionalna spremembi napetosti u_B po naslednji enačbi:

$$i_C = (u_B - 0,6V) / R_E \quad \Delta i_C = \Delta u_B / R_E$$

Opozorjamo, da so v enačbi uporabljane majhne črke za označevanje kolektorskega toka in bazne napetosti, ker sedaj govorimo o trenutnih veličinah signalov in ne več o enosmernih veličinah, ki predstavljajo statično delovno točko tranzistorskega vezja. Napetostni ojačevalnik dobimo, če tokovni izvor priklopimo na konstantno breme R_C . Sprememba izhodne napetosti je proporcionalna spremembi toka i_C in s tem tudi spremembi vhodne napetosti u_B po naslednji enačbi:

$$\Delta u_C = -R_C \cdot \Delta i_C = -(R_C / R_E) \cdot \Delta u_B$$

Če je kolektorski upor R_C večji od emitorskega R_E , je sprememba izhodne napetosti večja od vhodne napetosti, s čimer dobimo napetostni ojačevalnik. Napetostno ojačanje A_u je definirano kot sprememba izhodne napetosti Δu_C proti pripadajoči spremembi vhodne napetosti Δu_B , po naslednji enačbi:

$$A_u = -(\Delta u_C / \Delta u_B) = R_C / R_E$$

Ker dvig vhodne napetosti povzroči padec izhodne napetosti in obratno, pravimo, da gre za invertirajoč ojačevalnik. Fazni zamik med izhodnim in vhodnim signalom je 180° . Če nas to moti izvedemo ojačanje z dvema ojačevalnikoma in dobimo fazni zamik $2 \cdot 180^\circ = 360^\circ = 0^\circ$.

Dimenzioniranje napetostnega delilnika:

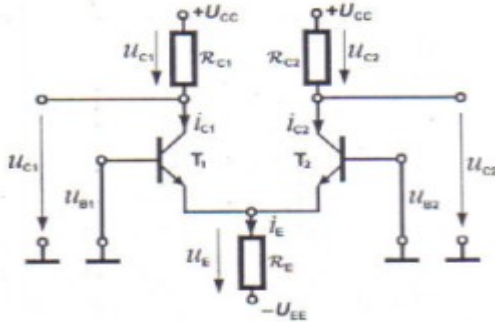
Ojačevalnik, ki ga napajamo z $U_{CC} = 12V$, naj ima ojačanje 2, kar dosežemo z izbiro vrednosti $R_C = 2 \cdot R_E$. Konkretnih upornosti še ne izberemo. Vendar zaradi lažje razlage predpostavimo, da velja $R_C = 2k\Omega$ in $R_E = 1k\Omega$.

Če se napetost u_B spusti pod $0,6V$ se tranzistor zapre. Padec na uporu R_C je enak $0V$ in izhodna napetost je konstantno enaka napetosti U_{CC} , s čimer vezje izgubi ojačevalne lastnosti. Najnižja napetost u_{Bmin} je $0,6V$.

Pri naraščanju napetosti u_B se niža napetost u_{CE} , kar se ustavi pri napetosti U_{CEsat} . Od tu naprej vezje izgubi ojačevalne lastnosti. Najbolje dimenzionirana napetost U_B je

postavljena na sredino napetosti u_{Bmax} in u_{Bmin} , s čimer je amplituda vhodnega signala maksimalna na izbrano ojačanje in napajalno napetost.

DIFERENCIALNI OJAČEVALNIK

Pri prejšnji vaji smo izdelali napetostni ojačevalnik z bipolarnim tranzistorjem in spoznali dve glavni oviri za njegovo uporabo v merilnih in senzorskih sistemih. Prva težava nastane zaradi prednapetosti na bazi tranzistorja, ki zagotavlja izbrano delovno točko ojačevalnika. Ker sta v splošnem enosmerna komponenta senzorjevega signala in bazna prednapetost

različni, ne smemo izvesti galvanske povezave senzorja z ojačevalnikom. Druga težava nastane zaradi sprememb parametrov elektronskih komponent, ki sestavljajo ojačevalnik. To povzroča lezenje, ki omejuje natančnost, s katero lahko odčitavamo senzorjev signal in s tem veličino, ki jo ponazarja. Obe težavi odpravimo z uporabo kapacitivne sklopitve, ki ne prevaja enosmerne komponente signala, s čimer dobimo izmenični ojačevalnik.

Protifazni in sofazni vhodni signal:

Če napetost enega od vhodov spremenimo za določeno vrednost npr 1V in če napetost drugega vhoda spremenimo za ravno toliko, vendar v nasprotno smer, govorimo o čistem protifaznem signalu. Vrednost proti faznega signala je enaka razliki napetosti $u_{B1} - u_{B2} = 2V$. Beseda protifazna pove, da imata spremembi napetosti nasprotni polariteti. O sofaznem signalu govorimo, ko iz začetnega stanja izvedemo enako spremembo obeh vhodnih napetosti. Splošni vhodni signal vsebuje proti fazno komponento napetosti. Sofazna komponenta, ki jo v nadaljevanju označujemo kot u_S , je enaka povprečni vrednosti obeh vhodnih napetosti, kar poudarja naslednja enačba:

$$u_S = (u_{B1} + u_{B2}) / 2$$

Proti fazna komponenta, za katero uporabljamo oznako u_D , je enaka razliki obeh vhodnih napetosti po sledeči enačbi. Indeks D v oznaki u_D poudarja, da gre za razliko oziroma diferenco dveh napetosti:

$$u_D = u_{B1} - u_{B2}$$

Pri uporabi diferencialnega ojačevalnika je ključnega pomena, da je proti fazna komponenta vhodnega signala močno ojačana, medtem ko je pri sofazni komponenti ojačanje izrazito manjše.

Pomembno! Kljub temu, da sta bazi obeh tranzistorjev na potencialu 0V, sta tranzistorja odprta. Emitorska veja je napajana z negativno napetostjo, zato je napetost u_{BE} lahko pozitivna tudi, če je $u_{B1} = u_{B2} = 0V$. To je ključna ugotovitev, saj lahko s pomočjo bipolarnega napajanja vzdržujemo poljubno delovno točko tranzistorja tudi, če sta bazi vezani na maso.

Sofazno ojačanje:

Sofazno ojačanje operacijskega ojačevalnika A_{uS} izračunamo po sledeči enačbi: $A_{uS} = (R_{C1} + R_{C2}) / (4 * R_E)$

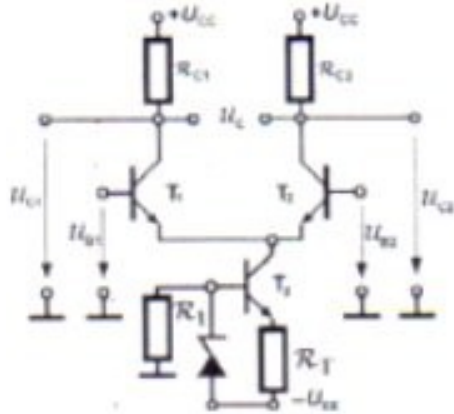
Proti fazno ojačanje:

S protifaznim ojačanjem vrednotimo, kolikšno je razmerje med spremembo izhodne napetosti Δu_C in spremembo protifazne napetosti Δu_D na vhodu. To definira sledeča enačba: $A_{uP} = - (\Delta u_C / \Delta u_D)$

Negativni predznak v definiciji je zopet posledica invertirajočega ojačanja. Protifazno ojačanje je dosti večje od sofaznega, zato moramo pri analizi ojačevalnik vzbujati z bistveno manjšimi signali, kot smo to storili predhodno.

Rejekcijski faktor:

Diferencialni ojačevalnik naj bi imel čim večje proti fazno ojačanje in čim manjše sofazno. Razmerje obeh ojačanj, ki ga podaja naslednja enačba, imenujemo rejekcijski faktor G ali CMRR (ang. common mode rejection ratio) common mode = sofazni signal $G = \text{CMRR} = A_{up}/A_{us}$

To je eden pomembnejših parametrov, ki določa kvaliteto diferencialnega ojačevalnika.

Večanje rejekcijskega faktorja:

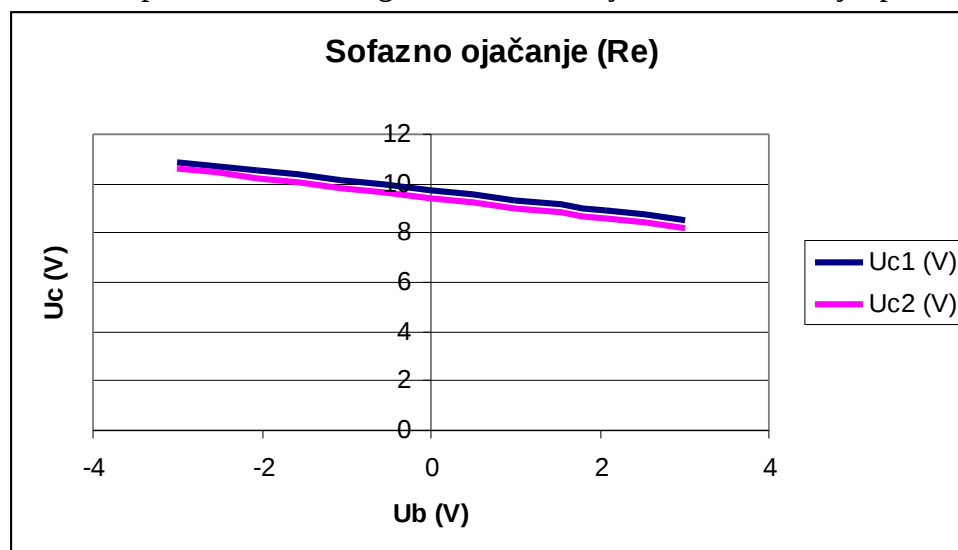
Zmanjšamo lahko kolektorski upor, kar ni ugodno, saj s tem zmanjšamo tudi protifazno ojačanje, zato CMRR ojačevalnika ostaja enak. Najboljša možnost je, da upor R_E zamenjamo s tokovnim izvorom.

Meritve:

Sofazno ojačanje:

U_b (V)	U_{c1} (V)	U_{c2} (V)
-3	10,88	10,6
-2,07	10,52	10,23
-1,07	10,13	9,82
0	9,73	9,4
1	9,32	8,97
2,05	8,9	8,56
3	8,54	8,19

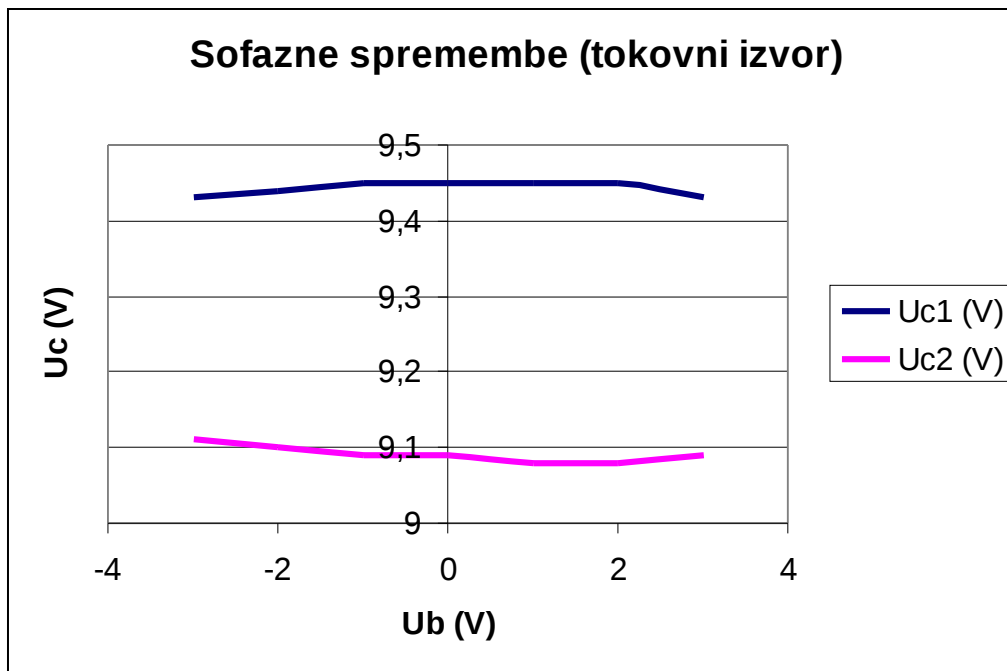
Sofazne spremembe izhoda glede na vhod, če je na emitorski veji upor R_E

Sofazne spremembe

Ub (V)	Uc1 (V)	Uc2 (V)
-3	9,43	9,11
-2	9,44	9,1
-1	9,45	9,09
0	9,45	9,09
1	9,45	9,08
2	9,45	9,08
3	9,43	9,09

Sofazne spremembe, če je na emitorski veji tokovni izvor

Sofazno ojačanje je definirano kot: $A_{us} = (A_{us1} + A_{us2}) / 2$

$$A_{us1} = \Delta U_{c1} / \Delta U_s$$

$$A_{us2} = \Delta U_{c2} / \Delta U_s$$

Kjer je ΔU_{c1} sprememba izhodne napetosti, ΔU_s sprememba sofaznega signala

$$A_{us1} = 0,01 \text{ V} / 1 \text{ V} = 0,01$$

$$A_{us2} = 0,01 \text{ V} / 1 \text{ V} = 0,01$$

$$A_{us} = (0,01 + 0,01) / 2 = 0,01$$

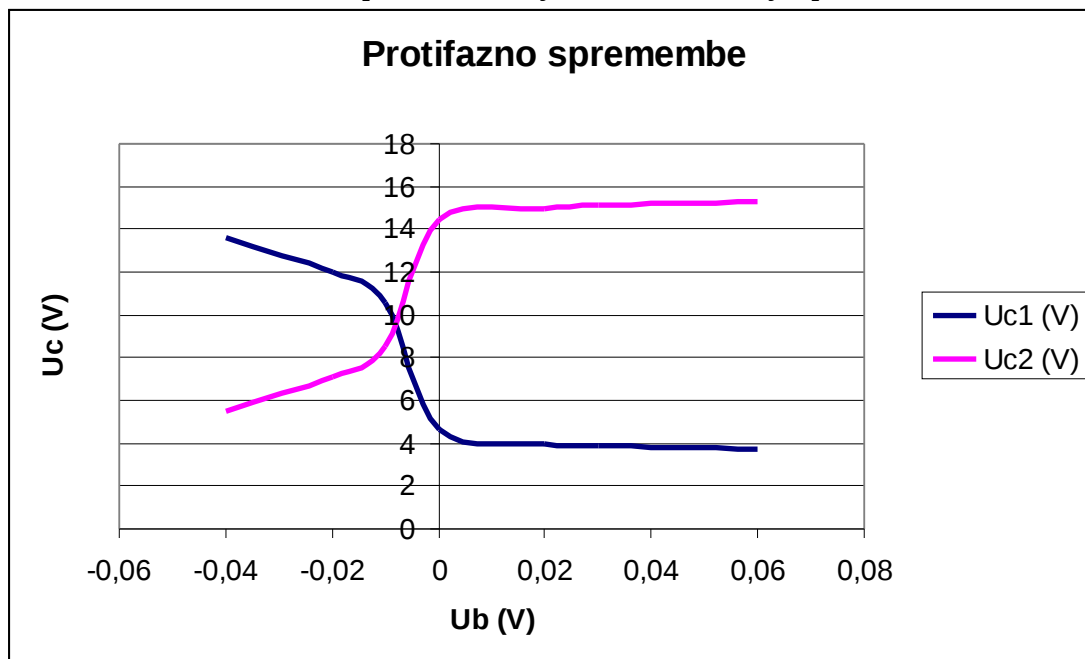
Če se na vhodu vezja protifazna napetost U_d spremeni za ΔU_d , se spremenita napetosti obeh kolektorjev U_{c1} in U_{c2} za ΔU_{c1} in ΔU_{c2} . S tem se spremeni tudi napetost U_c za ΔU_c : $U_c = U_{c1} - U_{c2}$ oz. $\Delta U_c = \Delta U_{c1} - \Delta U_{c2}$.

Enačba za protifazno ojačanje: $A_{up} = -(\Delta U_c / \Delta U_d)$

Protifazno ojačanje:

U_b (V)	U_{c1} (V)	U_{c2} (V)
-3	15,45	3,78
-2	15,39	3,78
-0,04	13,61	5,53
-0,02	12,01	7,13
-0,01	10,55	8,57
0	4,62	14,41
0,02	3,99	15
0,03	3,86	15,12
0,06	3,7	15,26
2,06	2,077	15,35
2,98	2,36	15,35

Protifazne spremembe če je na emitorski veji upor R_e

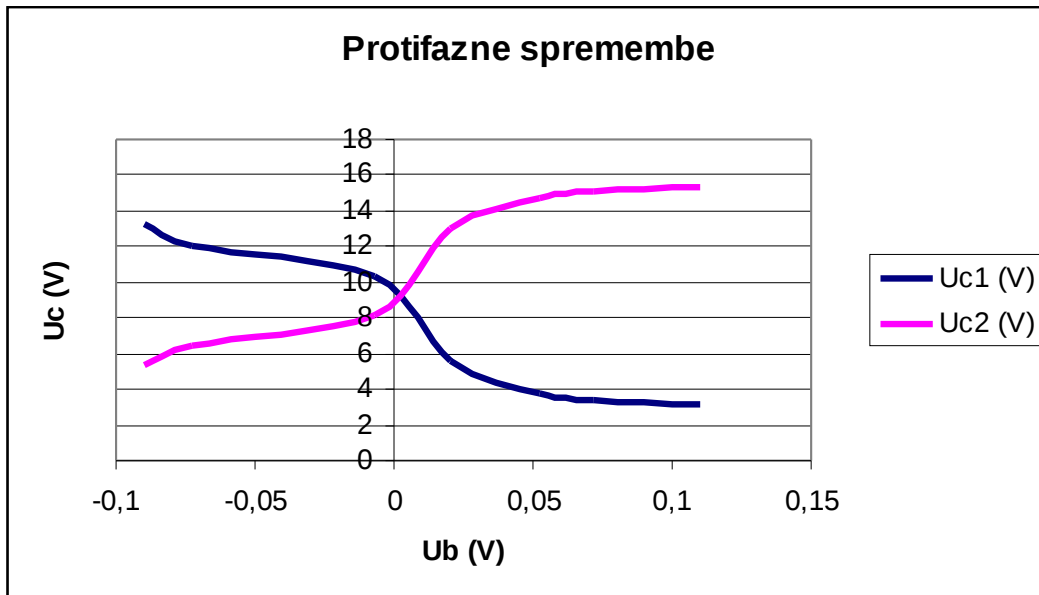

Protifazne spremembe, če je na emitorski veji upor R_e

$U_{off} = -0,01$ V

Ub (V)	Uc1 (V)	Uc2 (V)
-3	15,42	3,27
-2,09	15,42	3,27
-0,09	13,27	5,32
-0,073	12,07	6,5
-0,007	10,37	8,2
0,02	5,55	12,97
0,052	3,75	14,77
0,072	3,45	15,05
0,11	3,22	15,28
2,06	3,14	15,35
2,88	3,13	15,35

Protifazne spremembe, če je na emitorski veji tokovni izvor

Protifazne spremembe, če je na emitorski veji tokovni izvor

Torej sofazno ojačanje je 0,01, medtem ko protifazno:

$$A_{up} = - (\Delta U_c / \Delta U_d) = (15,42 - 3,27) / (3/2) = 8,1$$

$$G = CMMR = A_{up} / A_{us} = 8,1 / 0,01 = 810$$

$$U_{off} = +0,01V$$